

Спеціалізованій вченій раді Д 55.051.06

Сумського державного університету

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію Млаабдал Саади Махмуд Абааса на тему
«Розвиток нафтодобувного комплексу в системі національного господарства»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за
спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством

Актуальність обраної теми дослідження.

Стратегічною детермінантою функціонування національної економіки, яка визначає вектори соціально-економічного розвитку та напрямки політичного та зовнішньо-економічного курсу держави є наявність сировинних ресурсів і, зокрема, нафти. Всупереч поширеним думкам, Україна володіє потужним нафтовим потенціалом, розбудова якого буде формувати підґрунтя забезпечення енергетичної безпеки національної економіки у довгостроковій перспективі. Одночасно з цим, сьогодні нафтодобувна галузь України є однією з низько ефективних секторів господарського комплексу національної економіки. Відсутність комплексної державної програми розвитку галузі, дефіцит інвестицій у розвідувальні роботи, безсистемне та повільне реформування нафтового сектору, нестабільні рентні та податкові правила, нерегульованість питань, пов'язаних з охороною навколишнього середовища призводять до регресу вітчизняного нафтовидобувного комплексу.

Усвідомлюючи необхідність та значимість галузі в системі національної економіки необхідним є системне та комплексне удосконалення системи

державного регулювання нафтодобувною галуззю національної економіки на принципах сталого розвитку, удосконалення методичних підходів до оцінювання впливу нафтодобувного комплексу на розвиток національної економіки, визначення взаємозв'язків між ключовими детермінантами функціонування галузі. Об'єктивна потреба у вирішенні зазначених проблем обумовила вибір теми дисертаційного дослідження, його мету та завдання, а також підтверджує його актуальність та практичну значимість.

Зв'язок теми з державними та галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки.

Дисертаційна робота виконана у контексті Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», відповідає основним положенням Стратегії ООН «Щодо підтримки сталого та справедливого управління добувними галузями». Одночасно з цим, вона відповідає проблематиці актуальних наукових досліджень Сумського державного університету. Так, в межах теми «Моделювання та прогнозування соціо-економіко-політичної дорожньої карти реформ в Україні для переходу на модель стійкого зростання» (номер д/р 0118U003569) були розроблені пропозиції щодо забезпечення довгострокової стійкості нафтодобувного комплексу національної економіки; в межах теми «Каузальне моделювання колаборації стейкхолдерів при чистому виробництві: узгодження соціо-еколого-економічних протиріч» (номер д/р 0119U101860) визначено теоретико-методичні підходи до визначення основних джерел конфліктів у нафтодобуванні та інструментарій їх попередження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові результати, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, є логічно взаємопов'язаними і несуперечливими, характеризуються високим рівнем обґрунтованості, про що свідчить структурна побудова та зміст

дисертації, використання статистичної інформації, отриманої як з офіційних джерел, так і в результаті літературного пошуку, виконаного автором, широкий перелік систематизованих та кваліфіковано опрацьованих автором фундаментальних робіт вітчизняних і зарубіжних науковців.

Досягнута мета дисертаційного дослідження, яка полягає у вдосконаленні теоретичних та науково-методичних підходів до забезпечення сталого розвитку нафтодобувного комплексу в системі національного господарства, відповідає обраній темі роботи.

Зміст сформульованих наукових завдань структурно та логічно узгоджений, їх кількість слід вважати достатньою для розкриття обраної теми дисертації і вирішення поставленої мети. Об'єкт і предмет дослідження є узгодженими з метою дисертаційної роботи.

Автор дотримується в роботі логічного та структурованого викладення матеріалу. Висновки, що наводяться в кінці розділів дисертації, є узагальненням дослідження та основою формулювання практичних рекомендацій. Вони не містять внутрішніх суперечностей і мають практичну спрямованість. Запропоновані дисертантом методичні підходи є науково обґрунтованими та дозволяють проводити конкретні розрахунки. Отримані наукові положення сформульовано коректно, по кожному з них визначено наукові результати, сутність їх новизни та її ступінь.

Крім того, достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, підтверджується публікацією основних результатів дослідження у виданні наукометричної бази Scopus, фахових виданнях з економіки, оприлюдненням їх на профільних науково-практичних конференціях, які відбулися протягом 2011-2018 рр. у містах Київ, Полтава, Суми.

Під час написання дисертаційної роботи автор спирався на сучасну методологію наукових досліджень, що підтверджується застосуванням широкого спектру методів аналізу і обробки інформації, зокрема: узагальнення та наукової абстракції; системно-структурного аналізу; зведення, групування, динаміки; формально-логічного аналізу; економіко-математичних

методів та свідчить про достатню обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації Млаабдал С.М.А.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Підсумовуючи основні висновки і результати дисертаційної роботи, а також особистий внесок здобувача у вирішення обраної науково-прикладної задачі, можна зазначити, що новизна наукових результатів полягає у наступному.

1. Безсумнівна наукова новизна та практична цінність роботи полягає у вперше емпірично підтвердженій гіпотезі про коінтеграційній та причинно-наслідковий зв'язок ключових детермінант функціонування нафтобудівної галузі та системи національного господарства у цілому. Оцінювання взаємозв'язків між обсягами виробництва нафти і рентних платежів за нафту та ВВП, витратами капіталу та праці в національній економіці проводились на основі розробленої моделі часових рядів із використанням гетерогенної модифікованої OLS (FMOLS)-моделі та методу Грейнджера. Запропонований підхід дозволив оцінити тенденції взаємного впливу розвитку нафтодобувної галузі, національної економіки України та інших країн, що буде надавати можливість визначати вектори державного регулювання нафтодобувної галузі на засадах сталого розвитку (стор. 155-165).

2. Позитивної оцінки заслуговує сформований теоретико-методичний підхід до визначення закономірностей взаємного впливу базових детермінант розвитку нафтодобувної галузі національної економіки. Це передбачає побудову системи дистрибутивних лагових рівнянь, що дозволило оцінити взаємозалежності індикаторів розвитку нафтодобувної галузі (обсягів видобування нафти, імпорту й споживання, рівня інноваційності та зайнятості в галузі, вартості капітальних активів і захворюваності населення в регіонах видобування нафти) для двох часових лагів (стор. 111-114).

3. Вагому наукову цінність має запропонований науково-методичний підхід обґрунтування впливу інституційного середовища на функціонування нафтодобувної галузі національної економіки. Реалізація розробленого

підходу передбачає застосування системи динамічних моделей та узагальненого методу моментів, які враховують ланцюговий характер виникнення змін в інституційному середовищі та їх взаємозв'язок у системі: обсяги видобутку нафти - обсяги рентних платежів - рівень корупції - ефективність державного управління (стор. 167-177).

4. Важливе наукове та практичне значення мають запропоновані концептуальні основи формування системи державного регулювання нафтодобувної галузі національної економіки. Безсумнівною перевагою запропонованого підходу є його орієнтація на забезпечення сталого розвитку та обґрунтування змісту базових параметрів розвитку, сформоване інституційне, економічне, організаційне забезпечення. Такий підхід дозволить враховувати мультиплікативні ефекти крос-секторної взаємодії стейкхолдерів нафтодобувної галузі та системно-структурних взаємозв'язків нафтозалежних галузей національної економіки (стор. 75-80).

5. Позитивної оцінки заслуговує удосконалений теоретичний підхід до класифікації конфліктів у нафтодобувній галузі. Перевагами цього підходу є застосування перехресної інтерференції критеріальних ознак, що дозволяє сформулювати чотирирівневу систему взаємодії стейкхолдерів з визначенням перспективних заходів щодо попередження та розв'язання конфліктів (стор. 84-87).

6. Поглиблення сутності сталого розвитку нафтодобувного комплексу національної економіки дозволило враховувати: секторальний, субституціональний, мультиплікативний, фінансовий, стейкхолдерський підходи та принципи сталого розвитку; потенціал розвитку галузі; інтерференцію ефектів крос-секторної взаємодії нафтозалежних галузей; соціо-еколого-економічні суперечності розвитку нафтодобувного комплексу (стор. 57-59).

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Наукова цінність та практична значимість одержаних результатів обумовлена можливістю широкого застосування розроблених в дисертації теоретичних і науково-методичних положень і практичних

рекомендацій для удосконалення інструментарію забезпечення сталого розвитку нафтодобувного комплексу в системі національного господарства.

Підтвердженням можливості використання результатів дисертації в регуляторній політиці органів державної влади є наявність довідок про впровадження. Так, пропозиції автора використані: в роботі Департаменту екології та охорони природних ресурсів Сумської обласної державної адміністрації (довідка № 01-20/912 від 02.04.2018 р.) при формуванні пропозицій щодо забезпечення екологічної безпеки підприємств нафтодобувної галузі; ПАТ «Укрнафта» НГВУ «Охтирканафтогаз» (довідка № 26-01/74 від 15.01.2019 р.) при формування стратегії розвитку підприємств галузі; Сумського обласного регіонального відділення Спілки малих, середніх і приватизованих підприємств України (довідка № 4 від 20.03.2019 р.) при вдосконаленні організаційного забезпечення розвитку нафтодобувного комплексу національної економіки.

Результати наукових розробок автора впроваджені в навчальний процес Сумського державного університету під час викладання дисциплін «Економічна політика та державне управління», «Ефективність економічних систем», «Державне та регіональне управління» (акт від 22.01.2019 р.).

Повнота викладу основних результатів дисертації, висновків і пропозицій в опублікованих працях здобувача. Вивчення матеріалів дисертаційної роботи та автореферату дисертанта свідчать про відповідність змісту автореферату основним положенням дисертаційної роботи.

Автореферат оформлений згідно з вимогами МОН України, повністю в стислій формі передає основні положення дисертації і не містить інформації, яка не була розглянута в роботі.

Кількість, обсяг і якість друкованих праць відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України, що висуваються до докторських дисертацій за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Основні положення дисертації опубліковано в 12 наукових працях загальним обсягом 4,23 друк. арк., з яких особисто авторів належить 3,13 друк. арк., зокрема: 6 статей у наукових фахових виданнях України (з яких 6 – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз), 1 стаття в науковому виданні України, яке входить до міжнародної наукометричної бази даних Scopus, 5 тез у збірниках матеріалів наукових конференцій.

У цілому дисертаційна робота відзначається логічністю побудови, завершеністю, обґрунтованістю наукових положень та висновків, сучасним науковим стилем подачі матеріалу. Дисертація містить достатню кількість таблиць, схем, рисунків, які подаються безпосередньо в основній частині дисертації і виносяться в додатки.

Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи. Відзначаючи високий рівень обґрунтування і достатню переконливість теоретичних, аналітичних і методичних положень дисертації Млаабдал Саади Махмуд Абааса, цілісність та логіку викладення матеріалів дослідження, слід зазначити деякі дискусійні положення, недоліки та зауваження, що мають місце в дисертаційній роботі.

1. Позитивно оцінюючи запропонований автором підхід до визначення сутності сталого розвитку нафтодобувного комплексу національної економіки (стор. 59-61), при формуванні наукового підґрунтя її розбудови, автором зазначається про необхідність врахування потенціалу сталого розвитку нафтодобувної галузі. Проте незрозумілим є, що автор кладе в основу поняття потенціалу розвитку нафтодобувної галузі, які складові його визначають та які ключові індикатори використовуються при його оцінюванні.

2. В рамках узагальнення та систематизації теоретико-методичних підходів щодо виникнення соціо-еколого-економічних протиріч стейкхолдерів в нафтодобувній галузі, автор зазначає про наявність стійкої позитивної кореляції між динамікою видобування нафти та частотою виникнення конфліктів між основними стейкхолдерами (стор. 8 автореф., розділ 2.1

дисертації). Проте, не визначено які індикатори про це свідчать, який часовий лаг приймався до уваги, які країни були використані в якості бази аналізу. Також, в рамках типологізації конфліктів на макрорівні не зовсім зрозумілим є зміст поняття «ціннісного» конфлікту.

3. У межах розроблених автором концептуальних основ системи державного регулювання нафтодобувного комплексу національної економіки (стор. 72-73) принцип транспарентності не набув, на нашу думку, достатнього представлення на усіх досліджуваних рівнях та в межах окреслених детермінант. Ключовою запорукою ефективного функціонування нафтодобувного комплексу в Україні вбачаємо подальше виконання норм Ініціативи з забезпечення прозорості видобувних галузей, до якої Україні долучилася у 2012 р. та Закону України «Про забезпечення прозорості у видобувних галузях» № 2545-VIII, аналізу яких автором не приділено достатньої уваги.

4. У роботі запропоновано науково-методичний підхід до оцінювання закономірностей взаємного впливу базових детермінант розвитку нафтодобувної галузі: інтенсивності видобування нафти, рівня інноваційності галузі, зайнятості в нафтодобуванні, ціни на нафту, вартості основних засобів нафтодобувних компаній, обсягів споживання нафти, рівня захворюваності населення в регіонах видобування нафти. Проте з тексту дисертації залишилося незрозумілим чому здобувачем обрано саме такі макроекономічні фактори для аналізу (стор. 113-116).

5. Автором запропоноване наукове обґрунтування впливу інституційного середовища на функціонування нафтодобувного комплексу національної економіки на основі системи динамічних моделей та узагальненого методу моментів (стор. 81-82). Проте, в роботі недостатньо обґрунтовано чому саме показники обсягів видобутку нафти, обсягів рентних платежів, рівня корупції, ефективності державного управління були використані для аналізу впливу інституційного середовища на функціонування нафтодобувної галузі національної економіки.

б. Однією з пропозицій автора щодо підвищення ефективності функціонування нафтодобувної галузі є удосконалення системи державного регулювання (стор. 77-80). В роботі надані детальні пропозиції щодо головних складових системи, а саме, запропоновані принципи державного регулювання, економічне, організаційне та інституційне забезпечення. Проте, залишається незрозумілим, яким чином та за рахунок яких інструментів буде забезпечуватись нівелювання негативних економічних, соціальних, інституційних та екологічних ефектів функціонування нафтодобувного комплексу національної економіки.

У цілому, зазначені зауваження не знижують високий рівень дисертаційної роботи та суттєво не впливають на її загальну позитивну оцінку.

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України. Дисертаційне дослідження Млаабдал Саади Махмуд Абааса є цілісною, завершеною, самостійно виконаною, кваліфікованою науковою працею. За результатами проведених автором досліджень отримані нові науково обґрунтовані результати поглиблення науково-методичних засад та практичного інструментарію забезпечення сталого розвитку нафтодобувного комплексу в системі національного господарства.

Зміст дисертації відповідає визначеній меті та поставленим завданням, які повністю вирішені у процесі дослідження. Основні положення роботи, які виносяться на захист, мають елементи наукової новизни, рівень яких («вперше», «удосконалено» та «набули подальшого розвитку») визначено коректно.

Автореферат є ідентичним за змістом та відображає основні положення дисертації. Наукові положення, що виносяться на захист, повністю відображені у публікаціях здобувача, які відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. Подана до захисту дисертаційна робота характеризується науковим стилем, матеріал викладено в логічній послідовності, що забезпечує доступність його сприйняття. Структура й обсяг

роботи відповідають встановленим вимогам. Напрямок дисертаційного дослідження відповідає профілю спеціалізованої вченої ради та паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертаційне дослідження Млаабдал Саади Махмуд Абааса на тему «Розвиток нафтодобувного комплексу в системі національного господарства», за змістом і оформленням відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами), що висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор – Млаабдал Саади Махмуд Абаас – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, підприємництва, та маркетингу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

О.В. Хадарцев

Підпис О.В. Хадарцевої засвідчую

Перший проректор – проректор з науково-педагогічної роботи Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Б.О. Коробко